

SOCIJALNO-PRAVNI ASPEKTI I ETIKA RODITELJSTVA U REPUBLICI SRBIJI

Sažetak: *Suočeni sa činjenicom da je prirodni priraštaj u Republici Srbiji u kontinuiranom padu, ostvarivanje u ulozi roditelja ima nesumnjivo veliki značaj, kako za pojedince koji preuzimaju jednu od najodgovornijih uloga tokom života, tako i za konkretno društvo i razvoj budućih naraštaja. Roditeljsko pravo kao sistem dužnosti koje iz njega proističu čine širok splet socijalnih i pravnih determinanti budućnosti roditelja i u korelaciji su sa pravima deteta. U radu, koristeći metod anketnog istraživanja uzorka roditelja, se prikazuju najznačajniji društveni uslovi čije zadovoljenje predstavlja tako reći normativ za rađanje i odgajanje deteta. Kako prirodni priraštaj ima znatna odstupanja prema regionima, pojedinačne aktivnosti na nivou najugroženijih jedinica lokalne samouprave je jedini put ulaganja društva u razvoj potomstva i pravovremenog očuvanja funkcija roditeljskog prava, prvenstveno staranja o ličnosti deteta. Rađanje i roditeljstvo nije samo privatna stvar pojedinca, već je u interesu društva da vodi populacionu politiku shodno potrebama konkretnog društva. Na takav način održava se lanac ljudske društvene reprodukcije koja uvek podleže normativnom uređivanju (kako pravnom, tako i moralnom).*

Gljučne reči: *prirodni priraštaj, roditeljsko pravo, socijalni uslovi, javnost, etika*

* Docent, Visoka škola socijalnog rada, Beograd, Srbija; ana.grbic@asp.edu.rs

** Docent, Fakultet za poslovne studije, Beograd, Srbija; mtankosic@megatrend.edu.rs

1. Uvod

Ovaj rad se sastoji iz tri celine i zaključnih razmatranja. Na samom početku date su opšte karakteristike prirodnog priraštaja u RS. U drugom delu rada objašnjeni su pravni aspekti roditeljstva, dok su u trećem delu rada prikazani rezultati istraživanja koji se prvenstveno odnose na socijalni, a u okviru njega nepobitno moraju stajati pravni aspekti roditeljskih dužnosti jer su neraskidivo povezani.

Predmet i ciljevi istraživanja determinisali su da se u radu primene osnovne metode saznanja, opšte naučne metode i metode za prikupljanje podataka.

Od opštenaučnih metoda zastupljena je hipotetičko-deduktivna metoda i statistička metoda.

Od operativnih metoda i instrumenata za prikupljanje podataka primenjena je metoda analize sadržaja dokumenata, pravnih propisa, statističkih podataka, izveštaja i saopštenja sa obe svoje dve tehnike, kvalitativnom i kvantitativnom analizom. Samu srž rada čini empirijsko istraživanje bazirano na anketnom ispitivanju uzorka putem struktuiranog upitnika, kasnije obrađenog raznovrsnim statističkim metodama.

Analitičkim metodom se obuhvatila analiza sadržaja relevantne naučne i stručne literature u ovoj oblasti, kao i relevantnih činjenica publikovanih putem elektronskih medija.

Sintetičkim metodom prikazuje da se integrišu raščlanjeni, analizirani elementi pojave u jednu celinu radi definisanja određenih pravila u ponašanju pojave koja je predmet istraživanja.

Korišćenje deduktivno-induktivnog metoda je u funkciji usmeravanja istraživanja od opšteg ka pojedinačnom, odnosno od pojedinačnog ka opštem u cilju dolaska do adekvatnih zaključaka.

Rezultati dobijeni istraživanjem statistički su obrađeni uz adekvatan odabir statističkih metoda u zavisnosti od tipa i raspodele podataka, kako bi se obezbedio optimalan model sagledavanja uticaja, zavisnosti i razlika između analiziranih podataka dobijenih u istraživanju.

Od mera deskriptivne statistike korišćena je aritmetička sredina sa pripadajućom standardnom devijacijom, kao i minimum i maksimum. Korišćeni su i frekvencije i procenti.

Razlike među grupama određene se pomoću jedno-faktorske analize varijanse (ANOVA), a dodatna testiranja varijansi ispitana su Turkey's testom. Pored ANOV-e analize korišćen je i T test za velike nezavisne uzorke i pomoćni Popst Hoc Test za različite grupe u uzorku. Sprovedena je višestruka linearna regresija. Za ispitivanje odnosa dve diskontinuirane varijable korišćen je Hi kvadrat test, a rezultati prikazani u tabelama krostabulacije, koje prikazuju raspodelu učestalosti (jednakost, odnosno nejednakost frekvencija).¹

¹ Statistička značajnost definisana je na nivou verovatnoće nulte hipoteze od $p < 0.05$ do $p < 0.01$, pri čemu je sigurna verovatnoća da će se ponoviti u populaciji Asymp. Sig. Od 99,9% do 99,5%

Tema rada uslovlila je da odabir uzorka istraživanja bude usmeren ka tekućoj živoj društvenoj praksi, kako bismo dobili adekvatne podatke odnosno obaveštenje o stvarnosti.

2. Demografsko stanje i trendovi u RS

Teorija o demografskoj tranziciji ili preobražaju objašnjava razvitak stanovništva oslanjajući se, na dugoročno kretanje nataliteta i njegov aktuelni nivo. Prema ovoj teoriji, u razvoju stanovništva razlikuju se tri faze, od kojih poslednje dve označavaju proces starenja stanovništva prema opšte usvojenim merilima:

Prva faza - Stanovništvo, pre demografskog prelaza ili tranzicije, odlikuje se visokim natalitetom (bruto stopa reprodukcije 3,29) i visokim mortalitetom;

Druga faza - Stanovništvo, za vreme demografskog prelaza ili tranzicije ima visok natalitet (bruto stopa reprodukcije 3,13) i nizak mortalitet;

Treća faza - Stanovništvo, koje je prošlo kroz demografski prelaz ili tranziciju, ima nizak natalitet (bruto stopa reprodukcije 1,26) i nizak mortalitet ².

2.1. Karakteristike demografskog kretanja

U Republici Srbiji ima 6.899126 stanovnika. U 2020. godini, živorođenih je bilo 61 692, umrlih 116850, što znači da je veći broj umrlih nego rođenih za 55158 lica ili negativna stopa prirodnog priraštaja (-4,8).³ U periodu januar-jun 2021. godine, broj živorođenih iznosio je 28 813. U odnosu na isti period prethodne godine kada je iznosio, 29 314, beleži se pad od 501 odnosno za 1,7%. Broj umrlih u RS u period januar-jun 2021. godine iznosio je 65 817 i u odnosu na isti period prethodne godine kada je umrlo 51 569, beleži se rast od 14 248 ili za 27,6%.⁴

Nepovoljne tendencije u prirodnom kretanju stanovništva RS, a posebno regionalne razlike, mogu se znatno potpunije sagledati, prelaskom sa agregiranog na niži nivo posmatranja, odnosno na nivo opština. Pozitivan prirodni priraštaj zabeležen je u 2020. godini samo u 3 opštine u Regionu Šumadije i Zapadne Srbije, u Raškoj oblasti, Novi Pazar (471)⁵, (4,4) i Tutin (223), (7,0), Jug Srbije Preševo 43(1,4). Ako bismo imali u vidu virus covid 19 i ako se uzme kao godina posmatranja 2018. u kojoj on još nije egzistirao, ustanovlja se da ipak krivac ne može da se traži u virusu, jer ni tada stanje nije bilo bolje. Negativan prirodni priraštaj je bio 5,4, dok pozitivne vrednosti su zabeležene samo u 5 opština Zvezdara 0,3, Novi Pazar 5,4, Tutin 7,7, Bujanovac 2,4. i Preševo 4. Opštine koje

² Jakič-Kozaričanin, L. Starost između države i porodice, Sl. glasnik Beograd, 2003. prema Gavrilović, A. Populaciona edukacija, Društvo demografa Srbije, Beograd, 2006. 12

³ Zapažanja autora uvidom u podatke

⁴ Saopštenje br.203, god. LXXI 26.07.2021, Statistika stanovništva, RZS, Beograd, 2021

⁵ Broj rođenih je viši od broja umrlih za 471 lice

decenijama beleže negativan prirodni priraštaj su Crna trava (posmatrano po godina kretanja su uvek između -30 do -32.5)⁶ čak u nekim godinama kao npr. 2013. nije bilo rođene dece, zatim Rekovac -26.2, Negotin -20.

Najveći broj rađanja, 18584, zabeležen u starosnoj grupi žena od 30 do 34 godine. Prosečna starost majki pri rođenju deteta je 30,1 godina, dok je prosečna starost majki pri rođenju prvog deteta 28,8 godina. U gradskim naseljima, prosečna starost majke je 31,0 godina, a u ostalim naseljima 28,5 godine.⁷ Statistički pokazatelji ukazuju da starost majki raste (npr. u 2013 godini najveći broj dece rađale su majke u starosti od 25-29 godina, te je prosečna starost majke iznosila 29,1, u gradskim naseljima 29,9, dok ostalim 27,2.⁸

Tabela 1. Kretanje stanovništva

Godina	Procena broja stanovnika	Živorodeni	Umrli	Prirodni priraštaj	Stopa prirodnog priraštaja na 1000 stanovnika
2011	7236519	65598	102935	-37337	-5.2
2012	7201457	67257	102400	-35143	-4.9
2013	7166552	65554	100300	-34746	-4.8
2014	7131782	66461	102471	-34786	-4.9
2015	7095383	65657	103678	-38021	-5.3
2016	7058322	64734	100834	-36100	-5.1
2017	7020858	64894	103722	-38828	-5.5
2018	6952604	63975	101655	-37680	-5.4
2019	6945235	64399	101458	-37059	-5.3
2020	6899126	61692	116850	-55158	-8.0

Izvor: Obrada autora

2.1.1. Demografski trend

Uvidom u tabelu primećuje se da je u periodu od 10 godina broj stanovnika smanjen za 337 393, što znači da nestaje ceo jedan grad veličine Niša. Godišnji gubici preko 30 hiljada lica, upućuju na zaključak da nestaje svake godine opština veličine Čuprije, Knjaževca, Negotina i sl. Negativni demografskih trend rezultat je kumuliranih negativnih demografskih efekata tokom dužeg vremenskog perioda: niske stope rađanja, migracija, ratova, tranzicionih kretanja koji sa sobom nosi povećanu nezaposlenost i smanjene mogućnosti za zasnivanje porodičnog života kao i promena u vrednosnim orijentacijama stanovništva. Međutim, ako

⁶ <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/> (7.8.2021)

⁷ Saopštenje br180, godLXXI, 1.7.2021.Statistika stanovništva, RZS, Beograd, 2021.

⁸ Saopštenje br.163 godMMXIV, 30.6.2014. Vitalni događaji, RZS, Beograd, 2014

posmatramo etničku strukturu stanovništva Srbije po oblastima, možemo konstatovati da je relativno homogena, izuzev Vojvodine koja predstavlja mozaik različitih nacionalnosti.⁹

2.2. Socio-ekonomski razvoj gradova i opština

Postojanje izrazitih regionalnih disproporcija, u razvoju regiona RS (Beogradski region, Šumadije i Zapadne Srbije, Južne i Istočne Srbije, Vojvodine i Kosova), trebalo bi nivelisati osim prenosom nadležnosti i prenosom finansijskih i institucionalnih resursa, jer nesumnjivo i dalje prednjači Grad Beograd i Beogradski region. To se može postići poštovanjem ciljeva regionalnog razvoja zagovaranjem: sveukupnog održivog društveno-ekonomskog razvoja, smanjenjem regionalnih i unutar regionalnih dispariteta u stepenu društveno-ekonomskog razvoja i uslova života sa naglaskom na podsticanje razvoja nedovoljno razvijenih, devastiranih industrijskih i ruralnih područja, smanjenjem negativnih demografskih kretanja, razvojem ekonomije bazirane na znanju, inovativnosti, savremenim naučno-tehnološkim dostignućima i organizacijom upravljanja, razvojem konkurentnosti na svim nivoima i uspostavljanjem pravnog i institucionalnog okvira za planiranje, organizovanje, koordiniranje i realizaciju razvojnih aktivnosti.¹⁰

3. Roditeljstvo

Pod roditeljstvom podrazumevamo složen skup socijalnih stavova, očekivanja i ciljeva, različitih praksi u kojima dolazi do spoja bio-socijalnog aspekta ljudske prokreacije sa socijalno kulturnim aspektima brige, socijalizacije i vaspitanja novih generacija i socijalno-psihološku identifikaciju ličnosti u odrastanju sa starijim roditeljskim uzorima.¹¹

Roditeljstvo je višedimenzionalan pojam i sadrži sociološke, psihološke, ekonomske, pravne, etičke i druge elemente.

U sociološkoj literaturi roditeljstvo se smatra društvenom ulogom, koja je veoma odgovorna i moralno i vrednosno određena, prvo prema podizanju i vaspitanju dece, a potom i prema brizi dece prema roditeljima (starateljstvo, zakonsko izdržavanje) formirajući lanac reprodukcije. Istovremeno obuhvata i obrazac ponašanja u jednoj kulturnoj sredini. Radi se o kulturnom kodiranju muškarca i žene kao očeva tj. majki¹² obuhvatajući širok spektar porodičnih potreba, omogućavajući ostvarivanje roditeljske uloge na najoptimalniji način. Sa stanovišta

⁹ Obradović, Ž. Geopolitika Srbije, Megatrend univerzitet, Beograd, 2011. 88.

¹⁰ Zakon o regionalnom razvoju, *Službeni glasnik RS*, br.51/2009, 30/2010, čl. 2

¹¹ Milić, A. Sociologija porodice, Čigoja, Beograd 2009. 175

¹² Kapor Stanulović, N. O roditeljima str 8. <https://www.issa.nl/sites/default/files/u290/About%20Parents.pdf> (22.7.2021.)

psiholoških shvatanja, roditeljstvo nije jednosmeran proces roditelja na detetove razvojne rezultate, već međusoban uticaj pod okriljem šire socijalne sredine.

Ranija shvatanja roditeljstva kao uloge u vidu akumuliranih iskustava ranijih generacija, moraju se modifikovati u svetlu odsustva jasno omeđenih društava i jasno omeđenih karakteristika društava koji bi bili markeri artikulacije roditeljske uloge.¹³ Otuda je neophodno sistem društvene brige o porodici i deci posmatrati elastičnijim za nova iskustva i mere primereno konkretnim lokalitetima.

O roditeljstvu se može govoriti na biološkom nivou (biološke osnove roditeljstva), sociološkom nivou (roditeljstvo kao društvena institucija, kulturni obrazac, društveni odnos i uloga), psihološki nivo (psihološka samorealizacija, formiranje psihološkog identiteta roditelja na osnovu reakcija deteta)¹⁴ ali i kao razvojnom i menjajućem fenomenu.¹⁵ Neki autori navode i menadžersku i supervizijsku ulogu roditelja u smislu organizacije, aranžiranja i nadgledanja uslova i ambijenta u porodičnoj sredini, ali i u smislu povezivanja i komunikacije sa različitim institucijama i servisima van porodice.

Takođe, roditeljstvu se pristupa i sa pravnog aspekta u vidu starateljstva, sa stanovišta gestacije (prirodno roditeljstvo) i intencije (želje i nastojanja da se neguje i odgaja dete, adopcije).

3.1. Pravni aspekti roditeljstva

Pravni aspekt roditeljstva u svetlu jačanja dečijih prava i usvajanja Konvencije o pravima deteta utemeljen je u Porodičnom zakonu RS, konvergirajući sa zakonicima zemalja EU, formalizovan je u pojmu **roditeljsko pravo**.

Nosioци roditeljskog prava su majka i otac zajedno i oni su ravnopravni u njegovom vršenju koje uvek mora biti u najboljem interesu deteta.¹⁶ Ukoliko roditelji ne žive zajedno i dalje sporazumno i zajednički ga mogu obavljati pod određenim uslovima, sa ciljem pacifikacije sukoba između roditelja i povećanja odgovornosti u pogledu prestanka zajedničkog života.¹⁷

Smisao roditeljskog prava ogleda se u njegovoj izvedenosti iz dužnosti roditelja i postoji samo u meri koja je potrebna za zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta.¹⁸

¹³ Gidens, E. Odbegli svet, Stubovi kulture, Beograd 2005. 147

¹⁴ Bram, S. Through the looking glass: Voluntary childlessness as a mirror for contemporary changes in the meaning of parenthood, *The first child family formation*, 2009, p 361-289, London

¹⁵ Polovina, N. Porodica u sistemskom okruženju, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 2011. 50

¹⁶ Porodični zakon, *Službeni glasnik Republike Srbije*, 18/2005, 72/2011, 6/2015 (u daljem tekstu Porodični zakon), čl. 6/1-7/1/2

¹⁷ Ponjavić, Z. Privatizacija porodice i porodičnog prava, *Sl.glasnik*, Beograd 2009. 152

¹⁸ Porodični zakon, čl.67

Roditeljsko pravo je korpus obaveza i dužnosti roditelja koji se odnose na staranje o ličnosti deteta koje se sastoji u čuvanju, podizanju, vaspitavanju, obrazovanju, zastupanju, izdržavanju, kao i upravljanju i raspolaganju imovinom deteta.¹⁹

Staranje o ličnosti deteta obuhvata osim određivanja ličnog imena i podizanje, vaspitanje, čuvanje i obrazovanje deteta. Čuvanje deteta znači da se ostvaruje dečije pravo da živi sa svojim roditeljima, što znači obezbeđivanje adekvatnog smeštaja, nadzor nad detetom (posebno predškolskog uzrasta)²⁰, briga da se dete ne povredi, ne preduzme određena činjenja koja će ugroziti njegovo zdravlje i ličnost, kao i zaštita deteta od ponižavajućih postupaka i kazni, kako u svoje ime tako i od strane drugih lica.

3.2. Etika u odgajanju dece

Podizanje deteta predstavlja pravo roditelja koje se odnosi na zdravstvenu negu i brigu o fiziološkim, emotivnim i socijalnim potrebama. Sastavni deo prava roditelja da se staraju o detetu jeste i njihovo pravo da dobijaju sva obaveštenja o svom detetu od zdravstvenih i obrazovnih institucija koje imaju odgovarajuća saznanja o detetu.²¹ Priznavanje i uvažavanje roditeljstva od strane društvene zajednice nikad nema isključivo njegov bio-fiziološki aspekt, već uvek u podjednako meri formiranja budućih generacija odnosno psihološko delovanje roditeljskih uzora. To se ogleda u pravu roditelja prvenstveno na vaspitanje zasnovano na međusobnoj ljubavi i poverenju pružajući detetu koordinate moralnih, verskih i etičkih principa. Zatim sledi dužnost roditelja da obrazuju dete (obavezno osnovnoškolsko obrazovanje), a o daljem obrazovanju dužni su da se staraju prema svojim mogućnostima.²² Roditelji takođe imaju pravo da zastupaju dete u svim pravnim poslovima i dužnost izdržavanja deteta.

Uzimajući u obzir da je roditeljsko pravo lično i neprenosivo (osim u slučaju delimičnog lišavanja) svesni smo velike odgovornosti koja je pred roditeljima. Koji su to društveni uslovi koji bi eventualno imali uticaja na ostvarivanje u roditeljskoj funkciji možemo sagledati rezultatima terenskog istraživanja.

4. Socijalni aspekti roditeljstva

Istraživanjem sprovedenim na teritoriji RS, bilo je obuhvaćeno 361 ispitanih roditelja (troje očekuju dete). Tok istraživanja prikazano je analizom:

- strukture ispitanika (pol, starost, obrazovanje, radna aktivnost);
- područja življenja;

¹⁹ Porodični zakon, čl.68

²⁰ Porodični zakon, čl.69/2

²¹ Draškić M, Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015. 27

²² Porodični zakon, čl.71

- trenutnog, željenog i broja dece u idealnim okolnostima
- socijalnim uslovima čije bi poboljšanje određenim merama i aktivnostima doprinelo prvenstveno na odluci ostvarivanja u roditeljstvu,²³ a zatim i olakšavanju izvršenja roditeljskih dužnosti koje čine sadržinu roditeljskog prava.

Nakon toga prikazane su specifičnosti lokalnog okruženja i mogućnost mera podsticanja rađanja implementiranim prema veličini područja ukrštanjem dobijenih rezultata.

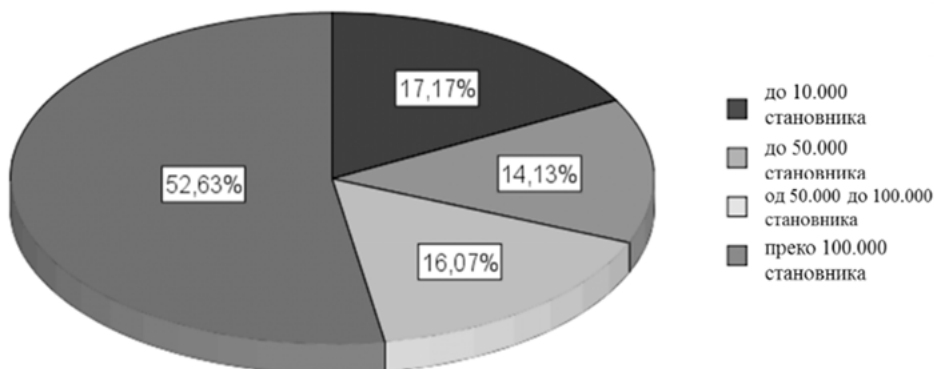
Posmatrano prema polu učestvovalo je 30,19% očeva ili brojčano 109 osoba muškog pola i 69,81% majki odnosno 252 osobe ženskog pola, uvidom u RZS u RS je procentualno veći broj žena 51,3% nego muškaraca 48,7%.²⁴

Starost ispitanika se kretala od 22-54 god. Prosečna starost iznosi 33 godina.

Ispitanici su bili različitog stepena obrazovanja, pri čemu procentualno najveći broj je sa srednjom školom 41%, Zatim slede fakultetski obrazovani 32,1%, dok završenu višu školu ima 24,9%. Master ima samo pet ispitanika, dok je broj doktora nauka 0,6% što je ohrabrujuće uzimajući u vidu veličinu uzorka i područja.

Zaposleni ispitanici čine 80,3%, ili 290 ispitanika, dok je procenat nezaposlenih 19,7, , odnosno 71 ispitanik izraženo u apsolutnim brojevima

Područje življenja podeljeno je na 4 kategorije, kako bi se na adekvatan način pratile specifičnosti lokalnog okruženja. Veličinu lokalne zajednice metodom ukrštanja povezani su sa polnom, starosnom, obrazovnom, i radno aktivnom strukturom ispitanika, a potom i sa trenutnim, željenim i brojem dece pod idealnim okolnostima, kako bi se utvrdile mogućnosti lokalne zajednice u pogledu povećanja prirodnog priraštaja, koji imaju određene sličnosti za celu populaciju i prikazane specifičnosti po područjima.

Grafikon 1. Živite u području

²³ Prema Ustavu RS, *Službeni glasnik RS br. 98/2006*, čl.63 Svako ima pravo da slobodno odluči o rađanju

²⁴ Saopštenje br.181, god.LXXI Statistika stanovništva, RZS, 1.7.2021., Beograd

Izvor: Obrada autora

Na grafikonu 1. primećujemo da je najveći udeo ispitanika živi u području većem od 100.000 stanovnika 52,63%. U manjim gradovima i opštinama od 50.000 do 100.000 stanovnika živi 16,1% dok u lokalnim zajednicama do 50.000 stanovnika učešće ispitanika je 14,1%. Iz područja do 10.000 stanovnika, odnosno mesnih zajednica, naselja i seoca učešće je 17,2% roditelja.

Tabela 2. *Željeni broj dece u trenutnim uslovima*²⁵

	Frekvencija	%		
0	19	5,3		
1	113	31,3		
2	191	52,9		
3	38	10,5		
Ukupno	361	100,0		
N	Min	Max	M	SD
361	0	3	1,69	,730

Izvor: Obrada autora

Želja i mogućnosti roditelja su u trenutnim uslovima da imaju dvoje dece (M=1,69). Dakle, roditelji bi želeli da u trenutnim uslovima imaju dvoje dece preračunavanjem aritmetičke sredine, međutim, ako se posmatraju ispitanici procentualno primećuje se da 5,3% ne želi da ima decu u trenutnim uslovima i da ispitanici koji imaju četvoro dece su kao trenutni željeni broj naveli manje od četvoro (tabela 2.).

Tabela 2.1 *Željeni broj dece u idealnim uslovima*

	Frekvencija	%		
1	5	1,4		
2	66	18,3		
3	217	60,1		
4	60	16,6		
5	13	3,6		
Ukupno	361	100,0		
N	Min	Max	M	SD
361	1	5	3,03	,741

Izvor: Obrada autora

Želja roditelja je da u idealnim uslovima (tabela 2.1) imaju troje dece (M=3,03). Znatna razlika se primećuje sa poboljšanjem uslova. U idealnim uslovima koje roditelji tumače individualno, procentualno najveći broj njih 217 želi

²⁵ N-broj ispitanika, Min-minimum, Max-maksimum, M-aritmetička sredina, SD-standardna devijacija

troje dece ili 60,1% ispitanika. Roditelji koji nisu želeli decu, odnosno trenutni uslovi im nisu bili odgovarajući, u idealnim uslovima imaju želju za potomstvom i ličnim ostvarenjem u roditeljskoj ulozi.

Takođe, porastao je broj roditelja koji žele četvoro dece, čak 60 ispitanika i petoro dece 3,6% ispitanih, što je veći procentualni iznos od onih koji žele samo jedno dete 1,4%.

Tabela 2.2. *Tri najvažnija uslova pod kojim biste bili spremni da imate još jedno dete*

	Frekvencija	%
Da imam više novca	256	70,91
Da društvo preuzme veću odgovornost	205	56,78
Poboljšanje stambenog pitanja	141	39,05
Da imam bolji posao	105	29,08
Ostali razlozi (porodični odnosi, zdravstveni, itd)	86	23,82
Da sam zaposlen/a	51	14,12
Ne bih bio/bila spreman ni pod kakvim uslovima	46	12,74

Izvor: Obrada autora

U tabeli 2.2 prikazani su obrađeni podaci gde su roditelji birali tri najvažnija uslova čijim ispunjenjem bi se opredelili za još dece. Najvažniji uslov pod kojim bi ispitanici bili spremni na još jedno dete je da imaju više novca (70,9%), sledi: da društvo preuzme veću odgovornost za pomoć roditeljima (56,7%). Na trećem mestu je poboljšanje stambenog pitanja (39,05%). Na 12,7% ispitanika ne mogu delovati nikakvi uslovi.

Tabela 2.3 *Koje su prema Vašem mišljenju mere koje društvo treba da preduzme radi pomoći roditeljima u realizaciji njihovih prava*

	Frekvencija	%
Dodatno radno vreme vrtića	98	27,1
Popust na knjige i školski pribor	11	3,0
Uvođenje dodatnih mera bezbednosti od strane države	137	38,0
Uvođenje popusta na kupovinu opreme i odeće	92	25,5
Uvođenje popusta na ulaznice za kulturne i sportske manifestacije i aktivnosti (koncerti, rekreacija, bioskop, pozorište)	23	6,4
Ukupno	361	100,0

Izvor: Obrada autora

Najveći broj ispitanika kao meru pomoći u realizaciji roditeljskih prava navodi povećanje bezbednosti 38%, sledi dodatno radno vreme vrtića 27%, popust na opremu i odeću dece 25,5% (tabela 2.3), čime bi roditeljske dužnosti koje se tiču

čuvanja podizanja i vaspitanja dece bila znatno olakšana. Kako svaka društvena promena u ekonomiji, kulturi, urbanom prostoru se odmah odražava na svakodnevni život pojedinca i ovakva promena životnih uslova utiče na porodicu. Jer porodica nije samo rezonantna kutija ovih promena, ona u njima aktivno učestvuje.²⁶

Tabela 2.4 Pol i trenutni broj dece, broj dece koji bi roditelji želeli pod trenutnim, i broj dece pod idealnim uslovima

	Pol	N	M	SD	T	p
Koliko dece imate?	m	109	1,74	,658	2,983	,003
	ž	252	1,52	,634		
Koliko dece biste imali u trenutnim uslovima?	m	109	1,78	,737	1,593	,112
	ž	252	1,65	,724		
Koliko dece biste imali pod idealnim uslovima?	m	109	3,39	,769	6,351	,000
	ž	252	2,87	,674		

Izvor: Obrada autora

Tabela 2.5 Starost i trenutni broj dece, željeni broj dece pod trenutnim i pod idealnim uslovima

		df	F	p
Koliko dece imate?	Between Groups	2	2,161	,117
	Within Groups	355		
	Total	357		
Željeni broj dece u trenutnim uslovima	Between Groups	2	9,135	,000
	Within Groups	355		
	Total	357		
Željeni broj dece u idealnim uslovima	Between Groups	2	12,593	,000
	Within Groups	355		
	Total	357		

Post Hoc Test

Dependent Variable	(I) Crapocrt	(J) Crapocrt	Mean Difference (I-J)	P
Željeni broj dece u trenutnim uslovima	22-32	33-42	-,326*	,000
		43-54	-,308*	,027
	33-42	22-32	,326*	,000
		43-54	,017	,902
	43-54	22-32	,308*	,027
		33-42	-,017	,902
Željeni broj dece u idealnim uslovima	22-32	33-42	-,357*	,000
		43-54	,148	,291
	33-42	22-32	,357*	,000
		43-54	,505*	,000
	43-54	22-32	-,148	,291
		33-42	-,505*	,000

²⁶ Segalan, M. Sociologija porodice, Clio, Beograd, 2009, 9

Izvor: Obrada autora

T testom u tabeli 2.4 za velike nezavisne uzorke ispitano je da li postoji statistički značajna razlika među polovima kada je u pitanju trenutni broj dece, broj dece koje bi roditelji želeli pod idealnim i pod trenutnim uslovima. Rezultati pokazuju da statistički značajna razlika postoji između muškaraca i žena kada je u pitanju trenutni broj dece ($t=2,98$, $p=0,003$). Muškarci iz uzorka u proseku imaju više dece ($M=1,74$ vs $M=1,52$).

Razlika postoji i kada je u pitanju željeni broj dece pod idealnim uslovima ($t=6,35$, $p=0,000$). Muškarci žele više dece od žena ($M=3,39$ vs $M=2,89$).

Analizom varijanse (tabela 2.5) ispitano je da li postoji razlika među ispitanicima različite starosti po pitanju trenutnog i željenog broja dece. Na trenutnom broju dece ne postoji razlika među roditeljima različite starosti. Statistički značajne razlike postoje kada je u pitanju željeni broj dece pod trenutnim uslovima ($F=9,13$, $p=0,000$) i željeni broj dece pod idealnim uslovima ($F=12,59$, $p=0,000$).

Kako ANOVA analiza ne daje informacije koje grupe se međusobno razlikuju koristili smo pomoćni Popst Hoc Test da bi dobili odgovor na ovo pitanje. Pod trenutnim uslovima veći broj dece želeli bi ispitanici starosti 33 do 42 i starosti 43 do 54 u odnosu na najmlađe (22 do 32 godine). Kada je u pitanju broj dece pod idealnim uslovima, veći broj dece želeli bi ispitanici starosti od 33 do 42 godine, u odnosu na one u dobi, od 22 do 32 i 43 do 54 godine.

Hi kvadrat testom ispitana je povezanost pitanja: koliko dece biste želeli da imate u idealnim uslovima i veličine mesta življenja ispitanika. Utvrđeno je da ne postoji statistički značajna povezanost dve varijable, tj. ravnomerno su raspoređeni odgovori u kojima dominira želja za troje dece.

Kako su kao tri najvažnija uslova za većim brojem dece novčani, prava na finansijsku podršku jesu naknada zarade za vreme porodijskog odsustva, roditeljski dodatak, dečiji dodatak, regresiranje boravak u predškolskoj ustanovi za materijalno ugrožene itd²⁷ što svakako nije dovoljno i nije uslov odluke jer je vid pomoći najugroženijima veća odgovornost društva u pomoći roditeljstvu i stambeni, ispitani smo njihovu povezanost prema području življenja. Rezultati su pokazali da su novčani uslovi dominantniji u područjima sa manjim brojem stanovnika, čak 80,5 % (tabela 2.6) postoji statistički značajna povezanost dve varijable ($\chi^2=9,28$, $p=0,026$). Uslovi povećane društvene odgovornosti i boljeg posla ne pokazuju statističku povezanost odnosno ispitanici ravnomerno navode to kao jedan od uslova.

U tabeli 2.8 sprovedena je višestruka linearna regresija, kako bi se ocenio uticaj više faktora na trenutni broj dece. Modelom je obuhvaćeno 5 nezavisnih varijabli (Živite u području, Da li uspevate da u svojoj neposrednoj okolini (10 do 15 min hoda) zadovoljite svakodnevne potrebe Vaše porodice? Koje su po Vašem mišljenju mere koje društvo treba da preduzme u cilju poboljšanja ostvarivanja rod.prava? Da društvo preuzme veću odgovornost za pomoć porodicama sa decom i da imam više novca). Model je statistički značajan ($F=9,30$, $p=0,000$).

²⁷ Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, *Sl.glasnik* 46)21, čl.11

Tabela 2.6 Područje – da imam više novca

Područje		Da imam više novca		ukupno	
		da	ne		
Do 10.000 stanovnika	Ukupno	50	12	62	
	%	80,6%	19,4%	100,0%	
Do 50.000 stanovnika	Ukupno	38	13	51	
	%	74,5%	25,5%	100,0%	
Od 50.000 do 100.000	Ukupno	46	12	58	
	%	79,3%	20,7%	100,0%	
Preko 100.000 stanovnika	Ukupno	122	68	190	
	%	64,2%	35,8%	100,0%	
		Ukupno	256	105	361
		%	70,9%	29,1%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	P
Pearson Chi-Square	9,288 ^a	3	,026
Likelihood Ratio	9,508	3	,023
Linear-by-Linear Association	7,024	1	,008
N of Valid Cases	361		

Izvor: Obrada autora

Tabela 2.7 Područje– Koje su prema Vašem mišljenju mere koje društvo treba da preduzme radi pomoći roditeljima u realizaciji njihovih prava

Područje:		Dodatno radno vreme vrtića	Popust na knjige i školski pribor	Uvođenje dodatnih mera bezbednosti od strane države	Uvođenje popusta na kupovinu opreme i odeće	Uvođenje popusta na ulaznice za kulturne i sportske manifestacije i aktivnosti	ukupno	
do 10.000 stanovnika	Ukupno	4	0	20	38	0	62	
	%	6,5%	0,0%	32,3%	61,3%	0,0%	100,0%	
do 50.000 stanovnika	Ukupno	5	2	27	10	7	51	
	%	9,8%	3,9%	52,9%	19,6%	13,7%	100,0%	
od 50.000 do 100.000	Ukupno	13	1	28	9	7	58	
	%	22,4%	1,7%	48,3%	15,5%	12,1%	100,0%	
preko 100.000 stanovnika	Ukupno	76	8	62	35	9	190	
	%	40,0%	4,2%	32,6%	18,4%	4,7%	100,0%	
		Ukupno	98	11	137	92	361	
		%	27,1%	3,0%	38,0%	25,5%	6,4%	100,0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	P
Pearson Chi-Square	87,157 ^a	12	,000
Likelihood Ratio	87,684	12	,000
Linear-by-Linear Association	39,853	1	,000
N of Valid Cases	361		

Izvor: Obrada autora

4.1 Regresiona analiza uticaja većeg broja faktora na željeni broj dece

Tabela 2.8 Uticaj više faktora na trenutni željeni broj dece

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,340 ^a	,116	,103	,614

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	
1	Regression	17,539	5	3,508	9,308	,000 ^b
	Residual	133,786	355	,377		
	Total	151,324	360			

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	p
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	1,265	,265		4,772	,000
Živite u području:	-,136	,031	-,245	-4,374	,000
Da li uspevate da u svojoj neposrednoj okolini(10 do 15 min hoda) zadovoljite svakodnevne potrebe Vaše porodice?	,170	,054	,166	3,139	,002
Koje su prema Vašem mišljenju mere koje društvo treba da preduzme u cilju ostvarivanja roditeljskih prava	,007	,027	,013	,238	,812
Da društvo preuzme veću odgovornost	,007	,070	,005	,100	,920
Da imam više novca	,182	,078	,127	2,341	,020

Izvor: Obrada autora

Varijable: Živite u području, Da li uspevate da u svojoj neposrednoj okolini (10 do 15 min hoda) zadovoljite svakodnevne potrebe Vaše porodice delimično zadovoljavne potreba je najzastupljenije 56,23%, potpuno 32,13 i ne mogu da zadovolje osnovne potrebne 11,63% ispitanika; i varijabla da imam više novca utiču na trenutni broj dece. Najjači uticaj ima veličina mesta življenja, sledi zado-

voljenje potreba porodice u neposrednom okruženju i na kraju je želja da se ima više novca.

Regresioni model objašnjava 10% varijanse zavisne promenljive, jer prilagođeni koeficijent determinacije iznosi (Adjusted Square R 0,103) .

5. Zaključna razmatranja

Kontinuiran pad prirodnog priraštaja, uzrokovan brojnim faktorima kao što su: migracije, ratovi, nezaposlenost, novi životni trendovi itd. primetan je poslednjih decenija u Republici Srbiji. Roditelji i oni koji se još nisu odlučili na takav odgovoran korak, svesni su svojih obaveza i dužnosti regulisanih zakonom koje se tiču podizanja i staranja o ličnosti deteta. Sprovedenim istraživanjem i uvidom u statističke podatke možemo zapaziti određene konstante na nivou Republike i specifičnosti prema veličini lokaliteta, te shodno tome i primeniti sistem mera koji ne može biti unificiran. Iako je prosečan broj dece u porodici dvoje, nažalost to je isti broj dece koji bi u trenutnim okolnostima roditelji želeli da imaju. U idealnim okolnostima roditelji bi želeli da imaju troje dece. Postoji pozitivna korelacija između trenutnog broja dece i broja dece pod idealnim okolnostima, odnosno što je trenutni broj dece veći, željeni broj dece se povećava.

Sa aspekta polne, starosne i socio-ekonomske strukture ispitanika prema veličini područja, možemo zaključiti sledeće:

- muškarci žele veći broj dece od žena nezavisno od područja življenja.
- roditelji starosne dobi od 32 do 42 godine i starosne kategorije od 43 do 53 bi želeli veći broj dece pod trenutnim uslovima u odnosu na najmlađe roditelje (22 do 32 godine).
- kada je u pitanju broj dece pod idealnim uslovima, veći broj dece želeli bi ispitanici starosti od 33 do 42 godine, u odnosu na one u dobi od 22 do 32 i 43 do 54 godine. Tako da ciljna populacija koja zahteva neophodne mere društva na planu roditeljstva su upravo roditelji najmlađe starosne strukture ispitanika 22 do 32 godine.

Podsticanje zapošljavanja mladih, čime se obezbeđuju ekonomske osnove roditeljskog prava i svakako podsticaj mladih na veći broj dece je nužna mera, s obzirom da je uslov zaposlenja kao socio-ekonomski indikator pokazao značajnu statističku povezanost naročito u području do 50.000 stanovnika.

Najvažniji uslov pod kojim bi ispitanici odlučili da se ostvare kao roditelji je da imaju više novca (70,9%), sledi da društvo preuzme veću odgovornost za pomoć roditeljima (56,7%). Na trećem mestu je poboljšanje stambenog pitanja (39,05%). Stambeni uslovi su jedan od vodećih uslova ravnomerno raspoređen nezavisno od veličine područja življenja, tako da su mere na ovom planu neizo-

stavne u kreiranju državnih mera populacione politike. Subvencionisanje porodičnih stanova (za porodice sa troje i više dece) je jedan od prioriteta kojem treba posvetiti pažnju. Rešenja mogu biti brojna: od stanova u državnom vlasništvu i njihovom izdavanju po posebnim kriterijumima, direktnim subvencijama porodicama sa niskim dohotkom, državno preuzimanje jednog dela kamatne stope, subvencije graditeljima u vidu poreskih olakšica, program vaučera po uzoru na US države i sl.

Proučavanjem broja dece u porodici prema područjima uočava se primenom Hi kvadrat testa značajna statistička povezanost dve varijable. Ukrštanjem ove dve pojave došli smo do zaključka da su porodice sa jednim detetom najbrojnije u području preko 100.000 stanovnika, kako uslov zaposlenja nije preovlađujući u ovom području, mere koje treba preduzeti su oni uslovi za većim brojem dece na kojima je pokazana najveća frekvencija odgovora, a to su osim novčanih uslova šire društvene mere u vidu uvođenja mera bezbednosti i dodatnog radnog vremena obdaništa u večernjim časovima kako bi se pravo na vaspitanje i čuvanje deteta adekvatno ispoštovalo kod zaposlenih roditelja i usklađivanja rada i roditeljstva.

Utvrđeno je da postoji statistički značajna povezanost dve varijable željenog broja dece u trenutnim životnim okolnostima i veličine područja ($\chi^2=18,93$, $p=0,026$). U malom području do 50.000, 11.8% se izjasnilo da ne želi decu pod trenutnim uslovima života koji nisu odgovarajući, preovlađujući broj odgovora kao uslova većeg broja dece su novčana davanja i povećana aktivacija društva. Tom u prilog svedoči i dominantan odgovor uvođenja popusta za opremu i odeću dece od čak 61,3% ispitanika u području do 10.000 dok je on u području preko 100.000 samo 18%.

Implikacije rezultata istraživanja ukazuju na različite potrebe, a shodno tome i raznolikost društvenih mera prema područjima i uslovima življenja, čime u potpunosti možemo podstaći planirano roditeljstvo i moralnu odgovornost koju ono nosi.

Literatura:

- Bram, S. (2009) Through the looking glass: Voluntary childlessness as a mirror for contemporary changes in the meaning of parenthood, The first child family formation, London, p 361-289
- Draškić M, (2015), Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2015.str 27
- Gavrilović, A. (2006) Populaciona edukacija, Društvo demografa Srbije, Beograd, Str.12
- Gidens, E. (2005) Odbegli svet, Stubovi kulture, Beograd, str. 147
- Hess, r. Social class and ethnic influences on socialization, Carmichael's manzel of child psihology, p120-126

- Jakič–Kozaričanin, L.(2003) Starost između države i porodice, Sl.glasnik Beograd
- Kapor Stanulović, N. (2018) O roditeljima, Beograd, str.8.
- Milić, A. (2009), Sociologija porodice, Čigoja, Beograd, str.175
- Mučibabić, M(2010) Porodica kontradikcije i izazovi, Licej, Beograd
- Obradović, Ž.(2011) Geopolitika Srbije, Megatrend univerzitet, Beograd, str. 88.
- Polovina, N. (2011) Porodica u sistemskom okruženju, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, str.50
- Ponjavić, Z. (2009) Privatizacija porodice i porodičnog prava, Sl.glasnik, Beograd, str.152
- Porodični zakon, Službeni glasnik Republike Srbije,18/2005,72/2011,6/2015
- Saopštenje br.163 godMMXIV, 30.6.2014. Vitalni događaji, RZS, Beograd, 2014
- Saopštenje br180, godLXXI, 1.7.2021. Statistika stanovništva, RZS, Beograd, 2021.
- Saopštenje br.203, god.LXXI 26.07.2021, Statistika stanovništva, RZS, Beograd, 2021
- Segalan, M.(2009) Sociologija porodice, Clio, Beograd, 9
- Ustav RS, Službeni glasnik RS br. 98/2006, čl.63
- Valetas, M, (2017) Le nom des femmes mariees dans lUnion europeene, Population et societies, n367
- Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, Sl.glasnik 46)21, čl.11
- Zakon o regionalnom razvoju, Službeni glasnik RS, br.51/2009, 30/2010, čl. 2
- <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/procene-stanovnistva/>
- <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo>
- <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/projekcije-stanovnistva/>
- <https://www.issa.nl/sites/default/files/u290/About%20Parents.pdf>

SOCIO-LEGAL ASPECTS AND ETHICS OF PARENTHOOD IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: *Faced with the fact that natural increase in the Republic of Serbia is in continuous decline, fulfillment in the role of parents is undoubtedly of great importance, both for individuals who takes one of the most responsible roles during life, and for specific society and future generations. Parental law as a system of duties arising from it, form a wide range of social and legal determinants of the future of parents and are correlated with the rights of the child. In this paper, using the method of survey research of a sample of parents, we have presented the most important social conditions whose satisfaction is the norm for the child birth and child upbringing. As the natural increase has significant deviations according to the regions, individual activities at the level of the most endangered local self-government units are the only way for the society to invest in the development of offspring and timely preservation of parental rights, primarily caring for the child's personality. Child birth and parenthood are not only a private matter of an individual, but it is in the interest of society to conduct population policy in accordance with the needs of a particular society. In this way, the chain of human social reproduction is maintained, which is always subject to normative regulation (both legal and moral).*

Key words: *natural increase, parental rights, social conditions, public, ethics*